

УДК 94:341.223.2(470:477.75)«2014»]:316.658.4

DOI: 10.31651/2076-5908-2025-2-17-26

Юрій НІКОЛАЄЦЬ

доктор історичних наук, професор, завідувач відділу політичної культури та ідеології
 Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, м. Київ
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1986-9956>
 e-mail: nikolaets-yu@ukr.net

ТИМЧАСОВА ОКУПАЦІЯ КРИМУ ТА СПРОБА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТУ «РУССКАЯ ВЕСНА»: РОЛЬ ДЕСТРУКТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ

Анотація. У статті визначений зміст та характер деструктивних впливів у інформаційному просторі під час тимчасової окупації Криму та спроби реалізації проєкту «Русская весна» у 2014 р. Окреслені способи формування проросійських настроїв в Україні на основі ідеологічної матриці «русского міра», а також визначені найбільш вразливі для деструктивних інформаційних впливів категорії населення України. Висвітлена роль інформаційних деструктивних впливів для підготовки та реалізації агресивних планів Російської Федерації щодо України. **Мета** дослідження полягає у характеристиці інформаційних деструктивних впливів РФ проти України у 2014 р. під час тимчасової окупації Криму та спроби реалізації проєкту «Русская весна». **Наукова новизна** полягає у тому, що у ньому вперше окреслені засоби деструктивного інформаційного впливу Російської Федерації на початку сучасної російсько-української війни та визначені заходи протидії із урахуванням умов поширення інформації в Україні та рівня медіаграмотності її населення.

Висновки. Автором визначено, що ідеологічною основою деструктивних інформаційних впливів на початку російсько-української війни став концепт «русского міра», який передбачав лояльність насамперед до керівництва Російської Федерації і політики, яку воно реалізовує. Висвітлено, що найбільш вразливими до ворожих інформаційних деструктивних впливів верствами населення України виявилися люди старшого покоління, чия соціалізація відбулась переважно у часи існування СРСР. Одним із результатів інформаційної війни проти України стала тимчасова окупація Криму, яка відбулась за вкрай обмеженого збройного спротиву з боку України. Інформаційне забезпечення «русской весни» спиралося на «соціально-економічну», «політичну» та «військову» деструктивні складові. Проте засобами інформаційної війни не вдалося забезпечити реалізацію проєкту «русская весна», який передбачав перехід Півдня і Сходу України під контроль агресора. Виявилося, що ціннісні орієнтири українських громадян стали вагомою перешкодою реалізації агресивних планів ворога, що й зумовило використання його регулярних підрозділів армії для розширення зони тимчасової окупації.

Ключові слова: російсько-українська війна, інформаційна війна, тимчасова окупація Криму, проєкт «русская весна», дискурсивні практики.

Yurii NIKOLAIETS

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of
 Political Culture and Ideology, Kuras Institute of Political and
 Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1986-9956>
 e-mail: nikolaets-yu@ukr.net

TEMPORARY OCCUPATION OF CRIMEA AND THE ATTEMPT TO IMPLEMENT THE “RUSSIAN SPRING” PROJECT: THE ROLE OF DESTRUCTIVE INFORMATION INFLUENCES

Abstract. The article defines the content and nature of destructive influences in the information space during the temporary occupation of Crimea and the attempt to implement the “Russian spring” project in 2014. It outlines the methods of forming pro-Russian sentiments in Ukraine based on the ideological framework of the “Russian world” and identifies the population groups most vulnerable to destructive informational influences. The role of destructive informational influences in preparing and implementing the aggressive plans of the Russian Federation against Ukraine is highlighted. **The purpose** of the study is to characterize the destructive informational influences of the Russian Federation against Ukraine in 2014 during the temporary occupation of Crimea and the attempt to implement the “Russian spring” project. **The scientific novelty** lies in outlining, for the first time, the means of destructive informational influence by the Russian Federation at the onset of the modern Russian-Ukrainian war and identifying countermeasures, considering the conditions of information dissemination in Ukraine and the level of media literacy among its population.

Conclusions. The author establishes that the ideological basis of destructive informational influences at the beginning of the Russian-Ukrainian war was the concept of the “Russian world,” which implied loyalty primarily to the leadership of the Russian Federation and the policies it pursued. It is highlighted that the population groups most vulnerable to hostile informational influences were older generations, whose socialization occurred primarily during the Soviet era. One of the outcomes of the information war against Ukraine was the temporary occupation of Crimea, which occurred with extremely limited armed resistance from Ukraine. The informational support for the “Russian Spring” relied on “socio-economic,” “political,” and “military” destructive components. However, the means of information warfare failed to ensure the implementation of the “Russian spring” project, which aimed at bringing southern and eastern Ukraine under the control

of the aggressor. It was found that the value orientations of Ukrainian citizens became a significant obstacle to the realization of the enemy's aggressive plans, which led to the use of regular army units to expand the zone of temporary occupation.

Keywords: *Russian-Ukrainian war, information warfare, temporary occupation of Crimea, "Russian spring" project, discursive practices.*

Постановка проблеми. Розвиток інформаційно-комунікаційного середовища України в умовах сучасної російсько-української війни відбувається під впливом цифровізації з її відкритим інформаційним простором, який постав ареною протистояння провідних країн світу. Таке протистояння породжує різні форми інформаційного маніпулювання та деструктивних впливів, що загрожують руйнацією великим соціальним спільнотам, державам, народам та націям. При тому можливості маніпулювання суттєво зростають за умови, коли суспільство позбавлене ключових культурних, громадянських, національних схем-образів мислення і поведінки, які утверджуються у процесі державного будівництва і зміцнюються за підтримки держави.

Тривала бездержавність суттєво ускладнила формування в Україні громадянських патернів, однак українці неодноразово демонстрували нескореність ідентичності, яка виявлялась у спротиві агресорам та поневолювачам. Відновлення державної незалежності України постало суттєвою загрозою домінуванню Російської Федерації на пострадянському просторі, а зміцнення України – чи не вирішальною перепорою імперським амбіціям Росії. Тому після розпаду СРСР РФ не полишала спроб дестабілізувати ситуацію на теренах України, намагаючись консолідувати антиукраїнські сили, у тому числі й засобами інформаційної війни.

У ХХІ ст. завдяки прискореному розвитку інформаційно-комунікаційних технологій різко зросли можливості реалізації деструктивних інформаційних впливів, які постали набагато більш важливою, ніж раніше складовою підготовки та ведення бойових дій. Як відзначав у 2013 р. тодішній начальник Генерального штабу Збройних Сил РФ В. Герасимов, акцент методів протиборства мав бути зміщений у бік широкого застосування політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, втілених у життя із задіянням протестного потенціалу населення. Усе це мало бути доповнене воєнними заходами прихованого характеру, у тому числі реалізацією заходів інформаційного протиборства і діями сил спеціальних операцій. До відкритого застосування сили найчастіше під виглядом миротворчої діяльності і врегулювання кризи переходять тільки на якомусь етапі, переважно для досягнення остаточного успіху у конфлікті [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для аналізу деструктивних інформаційних впливів в українському інформаційно-комунікаційному просторі та практик протидії були враховані результати розробок Д. Канемана [2] та Р. Талера [3] щодо нераціональної поведінки (акцент на емоційних доводах на шкоду або навіть замість раціональної аргументації у дискусіях став першою характерною ознакою «епохи постправди»); Д. Кіслова [4; 5] щодо перебігу інформаційних воєн і забезпечення політичної безпеки масових комунікацій; В. Горбуліна [6] щодо оцінок впливу державних та громадянських інституцій; В. Кулика [7] щодо характеру аналізу текстів («називання» – «обрамлення» – «мовні засоби творення обрамлень» – «політичні рекомендації»); І. Бекешкіної [8] щодо оцінки перспектив реінтеграції тимчасово окупованих РФ територій; Н. Костенко [9] щодо контекстів медіаскептицизму.

Мета статті – охарактеризувати ідеологічне підґрунтя деструктивних інформаційних впливів РФ, визначити найбільш вразливі для них верстви населення та висвітлити засоби протидії таким впливам.

Виклад основного матеріалу. Ідеологічним підґрунтям деструктивних інформаційних впливів Росії став концепт «руського міра», сформульований ще у 1970-х рр. у середовищі московської ліберальної інтелігенції [10, с. 10]. Його основою на початку ХХІ ст. були уявлення про «особливий шлях» Росії, оточення країни ворогами, які прагнуть захопити її природні багатства, а також переконання у неминучості збройного зіткнення задля захисту національних інтересів держави та перерозподілу сфер впливу на її користь. До широкого громадсько-політичного дискурсу РФ термін «руський мір» ввів президент цієї країни В. Путін, який наприкінці 2006 – на початку 2007 рр. у публічних виступах наголосив питання мовної, культурної та цивілізаційної єдності «співвітчизників, що проживають за кордоном» [11, с. 60].

Під «руським міром» у політичній риторикі керівництва РФ, РПЦ та російських інтелектуальних кіл розуміли спільноту людей, так чи інакше пов'язаних з Росією, що формується на основі спільності мови і культури, історичної пам'яті та пов'язаних з цією історичною пам'яттю цінностей, православ'я, лояльності до сьогоденної російської держави, що прагне виступати всередині країни та на міжнародній арені як органічна правонаступниця російської державницької традиції, складовими якої є Російська імперія та СРСР.

У своїх проповідях Патріарх Російської православної церкви Кіріл (В. Гундяєв), який підхопив певні ідеї концепту «русского міра», зробив наголос на «особливій духовності» східного слов'янства, «спільності» російського та українського народів, які «вийшли з купелі Володимирового хрещення». Водночас Кіріл стверджував, що ядром «русского міра» є Росія, Україна та Білорусь. Він відверто не визнавав кордони України, її права на існування як незалежної держави і неодноразово підкреслював, що Росія може чинити будь-які дії по відношенню до України, у тому числі й застосовуючи силу зброї, оскільки географічно українські території належать до «русского міра» [12]. Подібні погляди поділяв і російський філософ О. Дугін, який стверджував, що «Білорусія та східні і центральні райони України політично і культурно належать до зони Росії-Євразії, і якщо у чомусь і існують культурні відмінності, то вони можуть бути зведені до окремих деталей..., і можуть бути врегульовані в межах етнокультурної (але не державної!) автономії» [13, с. 426–427].

Оприлюднення концепту «русского міра» президентом В. Путіним засвідчували готовність РФ до втілення у життя певних зовнішньополітичних дій, пов'язаних із спробами беззастережно домінувати на більшій частині пострадянського простору і «обумовлених» приналежністю частини територій до «русского міра». Цьому слугувало уявлення про право претендувати на «спокоєвічно російські землі», впливаючи на розвиток держав, які постали на теренах колишнього СРСР, розпад якого був сприйнятий у РФ як одна із найбільш трагічних подій XX ст.

З погляду ведення інформаційної війни, «руссій мір» являє собою певну матрицю, яка дозволяла зазіхати на суверенітет та територіальну цілісність низки сусідніх держав, обумовлювала в очах російських громадян можливість застосування збройної сили та сприяла формуванню образу ворога у обличчі Заходу на чолі із США. Ідеї, закладені у концепт «русского міра», не були чимось принципово новим і деякою мірою нагадували ті, що зароджувалися у Німеччині після програшу у Першій світовій війні. Проте російський «веймарський синдром» підносив не стільки націю, скільки державне утворення та його очільників. І це суттєво розширювало коло тих, хто міг би потенційно позитивно ставитися до ідей «русского міра». Тим більше, що частина таких ідей була озвучена православними священнослужителями високого рангу.

Покладена в основу «русского міра» лояльність до Росії, а не виключно до росіян, виступала засобом окреслення інтересів та проблем тих, хто був зацікавлений у економічному співробітництві з цією країною. Привабливість такого співробітництва намагалися представити через зацікавленість у постачанні порівняно дешевих енергоносіїв та використання переваг ємкого внутрішнього російського ринку. Проте присутність на внутрішньому ринку РФ залежала від підтримки дій російського уряду.

Матриця «русского міра», обмежуючи можливі дії його прихильників інтересами та потребами Російської держави, водночас залишала досить широке поле для визначення можливих способів досягнення бажаного. Серед таких способів фігурувала й можливість застосування сили не у відповідь на збройний напад противника, а для «захисту інтересів» певної існуючої чи удаваної соціальної групи на території іншої держави, яку пов'язували із «руссієм міром».

Фактично ідеї «русского міра» стали універсальною матрицею визначення *casus belli* для РФ, спроб легітимації будь-яких зусиль її вищого керівництва, спрямованих на досягнення бажаних цілей у внутрішній та зовнішній політиці. Прив'язка «русского міра» до існуючих на сьогодні інтересів та потреб вищого керівництва РФ дозволяла успішне маніпулювання окресленими таким керівництвом цілями, коли реально досягнутий результат міг бути оголошений справжньою метою певних дій. Не виключено, що гнучкість ідей «русского міра», які були пов'язані з інтересами держави, має корені у визначенні принципу зовнішньої політики Англії, сформульованого британським державним діячем Генрі Джоном Темплом, лордом Пальмерстоном: «У Британії нема ні вічних союзників, ні постійних друзів. Вона має лише постійні інтереси».

Така гнучкість концепту «русского міра» дозволяла окреслювати спрямування деструктивних впливів у інформаційній війні із пріоритетом існуючих на сьогодні потреб та інтересів, видозмінюючи у той чи інший спосіб як дискурс, так і поле досяжності завдяки відповідним змінам таргетування, поширення фейкової інформації, використання дипфейків, актуалізуючи когнітивні викривлення або спотворення. При тому організація протидії таким деструктивним впливам була суттєво ускладнена відсутністю виваженої державної політики захисту інформаційного простору країни, яка ставала об'єктом інформаційної війни. Останнє стосувалося й України, яка на момент початку сучасної російсько-української війни у 2014 р. не мала навіть виваженої концепції захисту власного інформаційного простору та досить поверхневий уявлення про важливість та можливості захисту власного інформаційного поля. У таких умовах концепт «русского міра» був досить успішно використаний для формалізованого конструювання ідентичності «російськомовне населення» та стимулювання російського націоналізму в Україні.

Заполітизований та штучний поділ українського соціуму на російськомовних та українськомовних громадян був поєднаний із нав'язуванням думки про необхідність «захисту російськомовного населення» в умовах «фашизації України», коли начебто відбувалось штучне перетворення «українських націонал-фашистів на борців за незалежність» [14; 15]. Критичні зауваження у проросійських медіа лунали й на адресу українського інтегрального націоналізму, основні положення якого були оголошені як тотожні до ідей німецьких націонал-соціалістів [16].

У контексті інформаційної війни проти України пам'ять про Другу світову війну РФ намагалася використати принаймні у двох аспектах: як засіб возвеличення Росії, яка начебто здобула перемогу переважно завдяки власним зусиллям і змогла б це зробити й без допомоги населення України, також як засіб розколотися Україну, зробивши наголос на різниці у ставленні східноукраїнського та західноукраїнського населення до боротьби проти Німеччини та її союзників.

Проте спроби синхронізувати український пам'яттєвий простір із російським, здійснені у період каденції В. Януковича, були активними, проте не надто успішними [17, с. 273]. Усвідомлення того, що джерелом масових репресій, депортацій, Голодомору була політика Кремля, сприяло поширенню переконання у перспективності розвитку української держави для забезпечення можливості самостійно визначати власну долю. Тому хоча Росія протягом тривалого часу не шкодувала зусиль для поглиблення «українських поділів», загострення суперечностей та дестабілізацію ситуації, фінансування проросійський політичних та громадських організацій, формування переконання у тому, що росіяни та українці «один народ», виявилось, що світоглядні уявлення більшості українських громадян суттєво більше «проєвропейські» аніж «проросійські». І прагнення до збереження української державності у суспільстві домінує над сприйняттям «інакшості» населення різних регіонів держави.

У 2014 р. більшість громадян України досить прохолодно поставилась до ідеї «руського міра». І можна припустити, що це було пов'язане не тільки з розмитістю багатьох його положень та відмінностями деяких трактовок, а й із вкрай слабким опрацюванням економічної складової. У концепті фактично відсутні глобальні економічні ідеї, підходи до втілення у життя масштабних інноваційних проєктів, які були б цікаві у світовому чи регіональному масштабі у контексті сталого розвитку. Це й не дивно з огляду на відсутність у РФ передової технологічної бази, орієнтацію на рентну економіку, надмірну мілітаризацію виробництва та регулярну участь у різного роду війнах та збройних конфліктах. Росія не спроможна виробити моделі економічної діяльності чи поведінки, яка б могла зацікавити велику кількість громадян інших країн. У Росії принципово неможлива реалізація чогось на зразок «американської мрії», оскільки результати економічної діяльності повністю залежать від лояльності до керівництва країни і можуть бути передані за потреби у його розпорядження на основі політичних рішень. А розміщення на території РФ окремих виробничих потужностей деяких провідних іноземних компаній (наприклад, машинобудівних) орієнтоване переважно лише на локалізацію виробництва якомога ближче до ринку збуту. Тож сприйняття Росії у світі насамперед як джерела порівняно дешевих енергоресурсів та перспективного ринку збуту і не влаштовує керівництво та громадян цієї країни, яка не маючи відповідної технологічної бази претендує на світову першість, загрожуючи іншим державам черговими війнами, збройними конфліктами та дестабілізацією внутрішньополітичної ситуації.

Помітною також залишається відсутність справжнього зацікавлення цим концептом з боку широких бізнесових кіл поза межами РФ. Причиною цього, ймовірно, є уявлення про спосіб інтеграції до «руського міра», який передбачає безумовну лояльність до вищого керівництва РФ без критичного осмислення його дій. Така лояльність не може беззаперечно імпонувати підприємцям, орієнтованим на власні сили, а не на безумовну інтеграцію до великих бізнес-об'єднань на їхніх умовах. Відсутність підтримки ідей «руського міра» у більшості українських регіонів змусила російське керівництво, зберігаючи тиск на інформаційне поле України, змінити певні акценти деструктивних інформаційних впливів, обмежуючи поле їх досяжності. Акцент був зміщений на «захист інтересів» кримчан, «народу Донбасу», а з часом – на розгортання в Україні «громадянської війни», обумовленої неприйняттям політики Києва жителями окремих регіонів.

Яскраво виражена «регіональність» інформаційних кампаній свідчила, що РФ вдалося у вигідний для себе спосіб сфокусувати таргетування контенту, його характеристики та способи поширення. Це свідчило про неефективність або навіть відсутність державної політики захисту інформаційного простору України, що в умовах розвитку сучасного інформаційно-комунікаційного середовища становило суттєву загрозу інформаційному полю держави.

В Україні можна виділити три умовні категорії громадян, які виявили зацікавленість певними ідеями «руського міра». До першої належать ті, для кого привабливою була сама ідея жити на території, яка належала до РФ. Найбільше таких було у поселеннях, де більшість населення становили етнічні росіяни. До другої категорії належали ті, хто був «обтяжений радянською

ідентичністю» і вважали, що Росія могла б відкрити дорогу до відновлення СРСР з його патерналізмом. Не маючи хисту до підприємницької діяльності, приватної ініціативи та конкурентної боротьби, вони задовольнялися роллю найманих працівників і робили наголос на тому, що підприємці отримали кошти «у незаконний спосіб». Такі громадяни були практично у всіх областях України, однак більшість з них – це консервативно налаштовані люди старшого віку, неохильні до змін. До третьої категорії можна зарахувати переважно жителів Півдня та Сходу України, які були зацікавлені у збереженні та розширенні економічного співробітництва з РФ задля зростання рівня власного добробуту. У їхній уяві економічне співробітництво з РФ дозволяло забезпечити зростання обсягів реалізації продукції українських підприємств чи постачання сировини до Росії.

Деструктивний інформаційний вплив з боку РФ із визначених категорій українських громадян був переважно заснований на гаслах про «повернення споконвічно російських земель». Друга категорія могла потрапити під вплив гасел про «боротьбу із українськими олігархами», які нехтують інтересами трудящих. Третя категорія була вразлива у контексті нав'язування ідеї про «окремшеність інтересів» окремих регіонів України, які потерпають від «несправедливого розподілу ресурсів Києвом». Як найкращий засіб врахування інтересів регіонів подавалася федералізація України. І досить привабливою ця ідея виявилася для частини жителів українського Донбасу, яким нав'язували думку про можливість відновлення «економічної величі регіону радянських часів».

Порівняно велика кількість жителів Криму, де значну частину населення становили етнічні росіяни, підтримувала ідею приєднання півострова до РФ. Тому спланована спецоперація з окупації Кримського півострова була представлена як «повернення споконвічно російської території у рідне лоно» [18], але водночас передбачала організацію антиукраїнських мітингів під сепаратистськими гаслами, у яких провідну роль «обурених кримчан» грали спеціально завезені громадяни РФ з числа спортсменів, працівників охоронних фірм, колишніх військовослужбовців, які провокували конфлікти і всіляко намагалися дестабілізувати ситуацію. Силу підтримку «акцій протесту» у Криму забезпечували біля 6 тис. бойовиків Кубанського козацького війська, захоплення адмінбудівель – військовослужбовці 45-го окремого полку спецпризначення повітряно-десантних військ РФ зі складу Західного військового округу, а загальна кількість російських військових сягнула 20 тис. осіб [19].

Деструктивна інформаційна складова була спрямована на формування переконання у тому, що Росія діє у вигідний для себе спосіб на «споконвічно російських територіях» жителі яких розмовляють переважно російською мовою і «лояльні до РФ», але їм потрібен «захист» від «української хунти», «неонацистів» чи «націоналістів». Стверджувалося, що населення Криму радо вітало «звільнення від української окупації, яка тривала з 1954 р. до 2014 р.» [20].

Засобами інформаційної війни вдалося забезпечити відсутність спротиву більшості населення Криму тимчасовій окупації півострова РФ, участь певної частини кримчан у проросійських мітингах і блокуванні українських військових частин, а також сприянні у розгортанні підрозділів російської армії у Криму.

Успішна тимчасова окупація Криму, за відсутності адекватної реакції вищого керівництва України, розв'язала РФ руки для втілення у життя у 2014 р. проєкту «русская весна», який передбачав організацію проросійських виступів на території Півдня та Сходу України за надання російській мові статусу другої державної, федералізацію України, захист інтересів регіонів. Хоча частина проросійських виступів відбулася під сепаратистськими гаслами, але Росія певний час утримувалася від того, щоб на територію материкової України відкрито увійшли підрозділи збройних сил РФ, намагаючись представити події виключно як внутрішньо українські.

Інформаційне забезпечення «русской весни» спиралося на «соціально-економічну», «політичну» та «військову» деструктивні складові.

Південно-східну частину України намагалися представити як окрему частину держави, населення якої об'єднане спільністю економічних інтересів, використанням російської мови у спілкуванні, негативним ставленням до діяльності «українських націоналістів». Спільність економічних інтересів громадян Півдня та Сходу України намагалися обґрунтувати наявністю розвиненої промислової бази, яка відігравала вирішальну роль у економічному розвитку держави і була зорієнтована на зміцнення і розвиток економічних зв'язків з Російською Федерацією, яка ще з часів існування СРСР була основним споживачем продукції українських підприємств. Проголошення незалежності України намагалися подавати як основну причину руйнування сформованих виробничих зв'язків між Україною та Росією.

Російські пропагандисти намагалися охарактеризувати економічний розвиток України як послідовне формування олігархії, яка нехтує інтересами та потребами пересічних громадян і не зацікавлена у прискоренні економічного розвитку держави. Владу у Києві представляли як

уособлення українського олігархату, а владу у регіонах – як захисника інтересів трудящих на місцях. З цієї позиції підкреслювалося, що «заикливість офіційного Києва на єдності і соборності не є продуктивною» [21]. Крім того, вагомим аргументом збереження промислового потенціалу України подавалося постачання енергоносіїв з Росії [22]. У цьому контексті Росія була представлена як країна, де олігархи не мають вирішального впливу на політику держави, добробут населення якої має високий рівень соціального забезпечення, оскільки великий капітал начебто не має змоги розкрадати національне багатство.

Серед регіонів Півдня та Сходу України у російській пропаганді особливо був виділений Донбас, який позиціонували як територію, яку «окупувала» Україна. Економічна самостійність регіону була зображена засобом вирішення проблем його населення, яке начебто потерпає від засилля «київської хунти». При тому економічна складова деструктивного інформаційного впливу мала постати фундаментом для формування його політичної складової, яка спочатку передбачала вимогу федералізації України, пізніше – «право» на проголошення окремого державного утворення, і врешті решт – можливість входження до складу РФ.

Політична деструктивна складова базувалася на твердженні, що української нації не існує і ніколи не існувало. Натомість існує малоросійський народ, який є частиною великого російського народу, а Україна як держава постала виключно завдяки зусиллям радянського керівництва. А завдяки зусиллям керівництва СРСР сучасна Україна розташована на частині «споконвічно російських територій» [23].

У квітні 2014 р. В. Путін назвав південний схід України «Новоросією» і заявив про прагнення забезпечити «законні права росіян і російськомовних громадян» цього регіону. Він підкреслив, що Харків, Луганськ, Донецьк, Херсон, Миколаїв, Одеса не входили до складу України у царські часи, а були передані їй у 1920-ті рр. радянським урядом [24].

Після такої заяви В. Путіна південно-східна Україна у повідомленнях російських медіа стала фігурувати переважно як «Новоросія». Найбільше «Новоросія» була присутня у медійному дискурсі протягом 2014 р., коли РФ мала надію на відторгнення від України значної частини Півдня та Сходу держави. Так, на сайті «Известия» «Новоросію» почали згадувати набагато інтенсивніше з лютого 2014 р., а з квітня автори повідомлень вели мову про неї вже не як про регіон, а як про «державу» (переважно федеративну) чи «республіку», регулярно ставлячи на один щабель «Україну та Новоросію» [25, с. 302]. Появу «Новоросії» намагалися позиціонувати як факт відновлення історичної справедливості, що в російському інформаційному просторі забезпечувалося створенням неіснуючих геоконструкцій – Південний Схід України як самостійний геополітичний регіон «Новоросія», апеляцією до російських імперських моделей ідентичності, що начебто є характерними для Донбасу, а також позиціонуванням Донбасу як невід'ємної частини «руського міра» [26, с. 91].

Деструктивні інформаційні впливи також були спрямовані на інтерпретацію подій і фактів з історії України, окремі історичні постаті, діяльність українських владних структур, українське громадянське суспільство, канали комунікації між владою і громадянами. Метою таких впливів була дискредитація Української державності, нав'язування думки про штучність процесу державотворення в Україні та його тісний зв'язок з Росією, яка начебто у той чи інший час передала до складу України частину «споконвічно російських земель».

Військова деструктивна складова інформаційного впливу на той час полягала в оприлюдненні звернення В. Януковича до президента РФ В. Путіна від 1 березня 2014 р., де стверджувалося, що «Україна опинилася на порозі громадянської війни», «життя та безпека людей, особливо на південному сході та у Криму під загрозою», а «під тиском західних країн здійснюється відкритий терор та насильство». Звернення також містило прохання до В. Путіна «використати збройні сили Російської Федерації для відновлення законності, миру, правопорядку, стабільності, захисту населення України» [10, с. 29].

У контексті дій уряду Російської Федерації з дестабілізації обстановки на українських землях Патріарх Московський і всієї Русі Кіріл 14 березня 2014 р. в кафедральному соборному Храмі Христа Спасителя в Москві, згадав про «руський мір» як про «велику російську цивілізацію», яку «недоброзичливці 400 з гаком років робили спроби розколоти і розділити». Патріарх Московський ворогами назвав тих, хто хотів відірвати південні і західні російські землі від єдиного «руського міра» [27].

Акції у рамках «руської весни» відбувалися за участі проросійськи налаштованих громадян України, російських агентів та спеціально завезених до України російських «козаків», спецназівців, колишніх військовослужбовців, спортсменів тощо – загалом за кримським сценарієм. Однак через деякий час виявилось, що проросійські сили не мають масової підтримки на Півдні та Сході України, учасники мітингів, критикуючи керівництво України, у багатьох випадках не підтримують ідею ліквідації Української державності, а Збройні Сили України мають усі шанси за порівняно

короткий проміжок часу придушити виступи сепаратистів та російських найманців. Стало зрозумілим, що без участі військових підрозділів РФ відторгнути, на користь Росії, частину українського Донбасу чи певні території на півдні країни не вдасться.

Можна припустити, що найбільш вагомою протидією деструктивним інформаційним впливам під час спроб реалізації «русской весны» була відсутність «розколу» між східноукраїнським за західноукраїнським населенням. Попри відмінності у сприйнятті певних аспектів історичної політики, перспектив зовнішньополітичної орієнтації країни, оцінок дій президентів, урядів, партій та окремих політиків, більшість українських громадян позитивно сприймала розбудову держави, можливість проведення вільних виборів, підприємницьку діяльність.

За період 2012–2014 рр. для громадян України зросла важливість цінностей, пов'язаних із державною незалежністю, демократичним контролем рішень влади, демократичним розвитком країни, свободою слова, підприємницькою ініціативою, індивідуальною самостійністю, рівними можливостями для всіх, морально-психологічним станом суспільства, національно-культурним відродженням, участю у політичному житті, інтелектуальним розвитком, суспільним визнанням [28, с. 121].

При тому громадяни України продовжували на високому рівні цінувати міцність сім'ї та благополуччя дітей. Можна припустити, що спілкування в сімейному колі або колі родичів, які жили у різних регіонах держави, пріоритет сімейних цінностей серед українців виявилися суттєво перешкодою для російських політтехнологів, які намагалися накидати думку про існування «розколів» в Україні. Твердження про те, що Україна була розколота «з більшості найважливіших питань» [29, с. 126], переважно не витримали перевірки часом. У 2014 р. 60,7 % українців пишалися статусом громадянина України. З піднесенням до інституції громадянства ставилося найчастіше населення Заходу, Центру та Півночі країни (79,9 %, 73,0 % та 74,7 % відповідно). Позитивні почуття у зв'язку з причетністю до громадянського корпусу України висловлювали жителі Сходу і Півдня (55,4 % та 49,1 %) [30, с. 201]. Разом з тим соціологи відзначали, що під час надзвичайних подій ментальність громадян України підлягає певній ціннісній метаморфозі, яку пов'язують насамперед із помітним зростанням важливості патріотизму, демократизму, креативного індивідуалізму, культурної компетентності [28, с. 122].

Водночас результати деструктивного інформаційного впливу з боку РФ виявилися досить помітними на Донбасі, де 25,2 % громадян не пишалися або скоріше не пишалися власним статусом громадянина України [30, с. 202]. Цьому могла сприяти порівняно велика кількість російських та проросійських медіа, які вільно працювали на території регіону і переважно користувалися підтримкою місцевої української влади [31, с. 452–509].

Згідно із результатами дослідження «Децентралізація в Україні: можливості і ризики», яке було проведене Центром Разумкова, більшість жителів усіх макрорегіонів (від 72 % на Сході до 99 % на Заході, по Україні загалом – 95 %) сприймали Україну як свою Батьківщину. 84,5 % респондентів вважали себе патріотами України (у Західному регіоні – 94 %, у Центральному – 88,5 %, у Східному – 81 %, у Південному – 72 %). Згідно з опитуванням, більшість громадян України негативно ставилися до ідей федеративного устрою (негативне ставлення висловили 61 %, позитивне – лише 16 %). Ще нижчу підтримку мали ідеї відокремлення області (регіону) від України та приєднання до іншої держави (не підтримували – 81 %, підтримували – 6,5 %), створення незалежної держави на основі південно-східних областей України (відповідно, 80 % і 6 %), відокремлення південно-східних областей від України та приєднання до Росії (відповідно, 80 % і 7,5 %), утворення на території України двох незалежних держав – на основі південно-східних областей і на основі західних та центральних областей (не підтримували – 77 % підтримували – 7 %). Негативне ставлення до цих ідей висловила більшість жителів усіх макрорегіонів України. Також зазначалося, що лише 5,5 % респондентів хотіли б, щоб їхня область вийшла зі складу України і приєдналася до іншої держави (таке бажання висловлювали 2,5 % опитаних у Західному регіоні, 0,5 % – у Центральному, 9 % – у Східному, 13 % – у Південному регіоні). При цьому 4,5 % респондентів хотіли б, щоб їхня область вийшла зі складу України і створила свою незалежну державу (таке бажання висловлюють 3 % опитаних у Західному регіоні, 1 % – у Центральному, 5 % – у Східному, 13 % – у Південному регіоні). 61 % учасників опитування не вважали, що між Західними та Східними регіонами України існують настільки глибокі політичні розбіжності, мовні та культурні відмінності, економічні диспропорції, що в перспективі вони можуть роз'єднатися та (або) створити свої власні держави або ж увійти до складу інших держав. А згідно з опитуванням, проведеним Фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» та Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) із 8 по 18 лютого, лише 12,5 % українців вважали, що Україна та Росія мають об'єднатися в одну державу. На Сході ідею об'єднання підтримували 25,8 %, на Півдні – 19,4 %, в Центрі – 5,4 %, на Заході – 0,7 % [32].

Висновки. Ідеологічним підґрунтям деструктивних впливів у інформаційному просторі став концепт «руського міра», який був розрахований на лояльне до керівництва Російської Федерації населення. Однак поза межами РФ ідеї «руського міра» не могли зацікавити великі маси населення. Те ж саме стосувалося й України, де більшість населення виступало за збереження унітарної держави. Однак засобами деструктивної пропаганди вдалося забезпечити тимчасову окупацію Криму практично без масштабних бойових зіткнень. Така пропаганда була розрахована передусім на етнічних росіян, яких у Криму була переважна більшість, і саме їх вдалося зацікавити ідеями «руського міра». Однак спроби «розхитати» ситуацію на Донбасі з боку сепаратистів не забезпечували бажаного, для РФ, результату. Виявилося, що дій російського спецназу, місцевих проросійських організацій та різного роду «козацьких об'єднань» явно недостатньо для відторгнення регіону від України, оскільки попри всі зусилля російської пропаганди значна частина населення українського Донбасу не підтримала сепаратистів, очікуючи, коли влада «наведе порядок у регіоні». Водночас те, що значна частина громадян зайняла таку очікувальну позицію у кінцевому рахунку зіграло на руку агресору. І саме порівнянню слабкості протидії сепаратистам можна розглядати як один із результатів деструктивного впливу російської пропаганди у регіоні. Причиною цього була не тільки підтримка проросійської позиції багатьма місцевими керівниками, а й бездіяльність центральної влади, яка тривалий час не робила практично жодних реальних спроб протидіяти Росії у інформаційному протистоянні.

Потужний спротив ворожим деструктивним впливам у інформаційному просторі здійснювало українське громадянське суспільство, яке не підтримало російське вторгнення. У цьому контексті потрібно відзначити важливість медіаграмотності населення, яка формується через звичку верифікувати повідомлення, не довіряти інформації лише з одного джерела та активно займатися пошуком потрібних відомостей. Найбільш здатними до цього виявилися молоді люди, які виростили і виховувалися в умовах розвитку інформаційного суспільства, а найменш здатними – громадяни старшого покоління, які звикли єдиним джерелом повідомлень про політичні події розглядати телебачення.

Протидія деструктивним інформаційним впливам може бути здійснена не лише виключно формуванням і поширенням контрдискурсу. Позитивний результат може бути забезпечений втіленням у життя й інших заходів, зокрема політичних та/або економічних реформ, дотриманням законодавства про державну мову, яке є важливим засобом формування та збереження інформаційного простору держави, а також успішними та своєчасними діями спецслужб. Водночас такі дії мають ґрунтуватися на дієвому правовому полі, яке відповідає вимогам часу і містить розраховані на захист інформаційно-комунікаційного середовища норми, визначені у рамках відповідної доктрини.

Список літератури

1. Герасимов В. Ценность науки в предвидении. *Военно-промышленный курьер*. 2013. 8 (476), 27 февраля – 5 марта.
2. Канеман Д. *Думай медленно... решай быстро*. Москва: АСТ, 2018. 653 с.
3. Талер Р. Поведінкова економіка. Як емоції впливають на економічні рішення. Київ: Наш формат, 2018. 464 с.
4. Кіслов Д. В. Політична безпека масових комунікацій. Київ: МП «Леся», 2010. 207 с.
5. Кіслов Д. В. Інформаційні війни. Київ: КНТЕУ, 2013. 300 с.
6. Горбулін В. Мой путь в зазеркалье. Не только путевые заметки. Киев: Брайт Букс, 2019. 280 с.
7. Кулик В. Аналізуючи аналітику: про засади дослідження західних наукових та експертно-аналітичних публікацій на тему російсько-українського конфлікту. *Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 5–10.
8. Бекешкіна І. Донбас – 2015: деякі проблеми реінтеграції регіону. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2015. № 2 (16). С. 40–61.
9. Костенко Н. Ущільнення контекстів медіаскептицизму. Медіа: на межі істини й підозри. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2018. № 5 (19). С. 362–371.
10. До другої річниці агресії Росії проти України. Київ: НІСД, 2016. 31 с.
11. Котигоренко В., Рафальський О. Ідеологічний проект «руського міра» і політичні переваги та уподобання населення українського Донбасу. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 5 (67). С. 53–76.
12. Хотин Р. «Русский мир», «победобесіє», «рашизм». За які ідеології Кремль воює в Україні? *Радіо Свобода*. 2022, 5 травня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ukrayina-viyna-ruskiy-mir-pobedobesiye-rashyzm/31835603.html>.
13. Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Москва: Арктогея, 1997. 608 с.
14. Болезни истории. 2013. URL: http://dkr.com.ua/index.php?new=12275_

15. Иванов А. Никотин национализма и Табачник. *Донецкий кряж*. 2010, 19–25 марта.
16. Иванов А. Бандеро-европейская несовместимость. *Донецкий кряж*. 2010, 5–11 марта.
17. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. *Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. С. 229–283.
18. Возвращение Крыма. 2020, 11 Ноября. *РБК*. URL: <https://www.rbc.ru/story/5422d35dcbb20f2aadd4faa0>.
19. Історія повзучої анексії Криму: лютий 2014–2023 роки. 2023, 16 березня. *Центр протидії дезінформації*. URL: <https://cpd.gov.ua/articles/istoriya-povzuchoyi-aneksiyi-krimu-lyutyj-2014-2023-roky>.
20. Романенко М. «Какая “аннексия”? Это Украина оккупировала Крым с 1954 по 2014 год!». 2014. *Регнум*. URL: <https://regnum.ru/news/polit/3295323.html>.
21. Артемьев М. Федерализация Украины: решение или проблема? 2015, 16 февраля. *РБК*. URL: <https://www.rbc.ru/opinions/politics/16/02/2015/54e1c25b9a79474dda16d282>.
22. Реверсный удар: как Украина научилась обходиться без российского газа. 2014, 9 октября. *РБК*. URL: <https://www.rbc.ru/business/09/10/2014/543658cacbb20fba1b2f6c89>.
23. В РФ грозятся дойти до Киева: «Это исконно русские земли». 2018, 29 ноября. *Антикор*. URL: https://antikor.com.ua/articles/272460-v_rf_grozjatsja_dojti_do_kieva_eto_iskonno_russkie_zemli.
24. Путін заявив, що хоче гарантій для « мешканців Новоросії» – Харкова, Донецька... 2014, 17 квітня. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022779>.
25. Набок С. Альтернативна реальність кремлівської пропаганди: конфлікт «на Україні» в російському політичному, медійному й науковому дискурсі. *Інтерпретації російсько-українського конфлікту в західних наукових і експертно-аналітичних працях*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 291–319.
26. Донбас у системі інформаційної безпеки держави: регіональні особливості, зовнішні виклики, інструменти боротьби з антиукраїнською пропагандою: аналітична доповідь. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 196 с.
27. Патріарх Кирил ворогами вважає тих, хто хоче «відірвати південні і західні російські землі від єдиного “Русского мира”». 2014, 14 березня. URL: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/moscow_patriarchy/55715.
28. Ручка А. Ціннісна метаморфоза в ментальності громадян України під час надзвичайних подій 2014 р. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Т. 1. Київ: Інститут соціології НАН України, 2014. С. 117–123.
29. Шульга О. Кінець вакууму легітимних цінностей в українському суспільстві? *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Т. 1. Київ: Інститут соціології НАН України, 2014. С. 124–132.
30. Прибиткова І. Україна в регіонально-громадянському та національно-мовному вимірі за доби змін. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. Т. 1. Київ: Інститут соціології НАН України, 2014. С. 196–210.
31. Ніколаєць Ю. Етнополітичний контекст мас-медійного дискурсу. *Донбас в етнополітичному вимірі*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. С. 452–509.
32. Українці виступають проти федералізації – дослідження. 2014, 3 березня. *Interfax-Україна*. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/194120.html>.

References

1. Gerasimov, V. (2013). The value of science in foresight. *Voenno-promy'shlenny'j kur'er [Military-industrial courier]*, 8 (476), February 27 – March 5 [in Russian].
2. Kahneman, D. (2018). Thinking, fast and slow. Moscow [in Russian].
3. Thaler, R. (2018). Behavioral economics: how emotions influence economic decisions. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Kislow, D. V. (2010). Political security of mass communications. Kyiv [in Ukrainian].
5. Kislow, D. V. (2013). Information wars: monograph. Kyiv [in Ukrainian].
6. Gorbunin, V. (2019). My path to the looking glass: not just travel notes. Kyiv [in Russian].
7. Kulyk, V. (2020). Analyzing analytics: on the principles of studying western scientific and expert-analytical publications on the Russian-Ukrainian conflict. In *Interpretations of the Russian-Ukrainian conflict in western scientific and expert-analytical works*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Bekeshkina, I. (2015). Donbas – 2015: Some problems of regional reintegration. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. [Ukrainian society: monitoring social change]*, 2 (16), 40–61 [in Ukrainian].
9. Kostenko, N. (2018). Compression of media skepticism contexts. Media: on the edge of truth and suspicion. *Ukrainian society: monitoring social change*, 5 (19), 362–371 [in Ukrainian].
10. (2016). On the second anniversary of Russia's aggression against Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
11. Kotyhorenko, V., Rafalskyi, O. (2013). The ideological project of the “Russian world” and the political preferences and inclinations of the population of Ukrainian Donbas. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [Scientific notes of the I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, NAS of Ukraine]*, 5 (67), 53–76 [in Ukrainian].
12. Khotyn, R. (2022). “Russian World”, “Victory frenzy”, “Rashism”. What ideologies is the Kremlin fighting for in Ukraine? *Radio Svoboda [Radio Liberty]*. 2022, May, 5. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/rosiya-ukrayina-viyna-ruskiy-mir-pobedobesiye-rashyzm/31835603.html> [in Ukrainian].

13. Dugin, A. (1997). Foundations of geopolitics. The geopolitical future of Russia. Moscow [in Russian].
14. (2013). Diseases of history. URL: <http://dkr.com.ua/index.php?new=12275> [in Russian].
15. Ivanov, A. (2010). The nicotine of nationalism and Tabachnyk. *Doneczkij kryazh [Donetsk ridge]*, March, 19–25 [in Russian].
16. Ivanov, A. (2010). Bandera-European incompatibility. *Doneczkij kryazh [Donetsk ridge]*, March, 5–11 [in Russian].
17. Nabok, S. (2017). Memory politics in modern Ukraine: problems of formation and controversial consequences. In *Ethnopolitical context of sociocultural transformations in modern Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].
18. (2020). The return of Crimea, November, 11. *RBK [RBC]*. URL: <https://www.rbc.ru/story/5422d35dcb20f2aadd4faa0> [in Russian].
19. (2023). The history of the creeping annexation of Crimea: February 2014–2023, March, 16. *Tsentr protydyi dezinformatsii [Center for countering disinformation]*. URL: <https://cpd.gov.ua/articles/istoriya-povzuchoyi-aneksiyi-krymu-lyutyj-2014-2023-roky> [in Ukrainian].
20. Romanenko, M. (2014). “What “annexation”? It was Ukraine that occupied Crimea from 1954 to 2014!”. *Regnum*. URL: <https://regnum.ru/news/polit/3295323.html> [in Russian].
21. Artemiev, M. (2015). Federalization of Ukraine: solution or problem? February, 16. *RBK [RBC]*. URL: <https://www.rbc.ru/opinions/politics/16/02/2015/54e1c25b9a79474dda16d282> [in Russian].
22. (2014). Reverse strike: how Ukraine learned to do without Russian gas, October, 9. *RBK [RBC]*. URL: <https://www.rbc.ru/business/09/10/2014/543658cacbb20fba1b2f6c89> [in Russian].
23. (2018). Russia threatens to reach Kyiv: “These are ancestral Russian lands”, November, 29. *Antikor*. URL: https://antikor.com.ua/articles/272460-v_rf_grozjatsja_dojti_do_kieva_eto_iskonno_russkie_zemli [in Russian].
24. (2014). Putin stated that he wants guarantees for the “residents of Novorossiya” – Kharkiv, Donetsk., April, 17. *Ukrainska pravda [Ukrainian pravda]*. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/17/7022779> [in Ukrainian].
25. Nabok, S. (2020). The alternative reality of Kremlin propaganda: the conflict “in Ukraine” in Russian political, media, and scientific discourse. *Interpretations of the Russian-Ukrainian Conflict in western scientific and expert-analytical works*. Kyiv [in Ukrainian].
26. (2015). *Donbas in the system of national information security: regional features, external challenges, tools to combat anti-Ukrainian propaganda: analytical report*. Kyiv [in Ukrainian].
27. (2014). Patriarch Kirill considers those who want to “tear southern and western Russian lands from the unified “Russian world” as enemies, March, 14. URL: http://risu.org.ua/ua/index/all_news/orthodox/moscow_patriarchy/55715 [in Ukrainian].
28. Ruchka, A. (2014). Value metamorphosis in the mentality of Ukrainian citizens during the extraordinary events of 2014. *Ukrainian society: monitoring social change, 1*. Kyiv [in Ukrainian].
29. Shulha, O. (2014). The end of the vacuum of legitimate values in Ukrainian society? *Ukrainian society: monitoring social change, 1*. Kyiv [in Ukrainian].
30. Prybytkova, I. (2014). Ukraine in the regional-civic and national-linguistic dimension during times of change. *Ukrainian society: monitoring social change, 1*. Kyiv [in Ukrainian].
31. Nikolaets, Yu. (2014). Ethnopolitical context of mass media discourse. *Donbas in the ethnopolitical dimension*. Kyiv [in Ukrainian].
32. (2014). Ukrainians oppose federalization – study, March 3. *Interfax-Ukraine [Interfax-Ukraine]*. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/194120.html> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 27.05.2025
Схвалено до друку / Accepted: 20.06.2025